

Antiikintutkimuksen päivät

26.1.–27.1.2023 Helsingin yliopisto

The Finnish Conference on Ancient Studies

January 26–27, 2023 University of Helsinki

Abstraktikirja Book of Abstracts

Keynote

Jorma Kaimio, Helsingin yliopisto
Perugian etruskilaiset tuhkaurnat

Perusian etruskikaupungin hautapiirtokirjoitukset muodostavat koko antiikin kannalta poikkeuksellisen aineiston. Niiden kautta tunnemme ajalta 250–40 eaa. noin 3000 asukkaan nimet ja perhesuhteet. Tuhkaurnat antavat myös tietoa vainajien sosiaalisesta asemasta, usein myös aatteista. ”Tunnettu” 100-luvulta noin 3 % kaupungin asukkaista, jos arvio noin 20.000 asukkaan kaupungista on oikea.

Aineiston käytettävyys on ollut huono, koska pääosa piirtokirjoituksista on julkaistu yli 100 vuotta sitten (*Corpus Inscriptionum Etruscarum*) ja satoja piirtokirjoituksia oli julkaisematta. Syyskuussa 2022 ilmestynyt teokseni *The funerary inscriptions of Hellenistic Perugia* (2 osaa, 980 sivua) tarjoaa nyt tämän materiaalin, 1700 piirtokirjoitusta, joista 185 latinankielisiä, modernina julkaisuna kuvineen ja ajoituksineen. Etruskin kielen kannalta anti on lähinnä onomastinen (vainajan nimi käsittää yleensä myös isän, äidin ja aviopuolison nimen). Kun yli kolmannes piirtokirjoituksista on peräisin tunnetuista perhehautoista, ne antavat kiinnostavan näköalan roomalaistumisvaiheen etruskilaiseen yhteiskuntaan.

Laura Aho, Helsingin yliopisto

Syynilmaisun valitseminen kreikan- ja latinankielisissä dedikaatioissa

Kreikan- ja latinankielisissä uskonnollisissa dedikaatioissa kerrottiin suoraan ja epäsuoraan syitä dedikaation tekemiselle tai votiivilahjan antamiselle, joko piirtokirjoituksessa tai kuvallisesti. Tämä esitelmä tekee katsauksen siihen, millaisia syitä dedikoimiselle annettiin sekä missä osissa dedikaatiota ja miten syy ilmaistiin. Lisäksi tarkastellaan syynilmaisujen kielellisiä konventioita, ilmaisutavan valintaa vaikuttaneita seikkoja sekä eri syyille varhaisessa vaiheessa muodostuneita omia ilmaisutapoja, kuten miten ja milloin tiettyjä prepositioilmaisuja, absoluuttisia rakenteita ja partisiippilausekkeita käytettiin. Lopuksi käsitellään lyhyesti myös kuvallisia syynilmaisuja sekä kuvallisen ilmaisun ja teksti vuorovaikutusta toisiinsa.

Alex Aissaoui, University of Helsinki

Oriental Despotism in the Ancient Near East – Controversial Concept Revisited

The concept of oriental despotism has been present in the Western culture ever since Herodotus and Aristotle brought the concept to the fore in the context of Greek poleis fighting to preserve their freedom against the Oriental Near Eastern empire Persia. Modern manifestation of this theme was Karl Wittfogel's (1957) authoritative study on the subject. While scholars have sidelined some of the more deterministic aspects of Wittfogel's model, oriental despotism still influences our image of both the ancient and modern Near East. But what is the historical reality behind this controversial concept in the ancient Near Eastern context? Drawing on both historical and international relations analyses of the second millennium BCE, this paper claims that the power structure in the ancient Near East went beyond the stereotypical epithet of being "the age of empires". Not only were the empires interacting in a highly competitive international arena, we also see practices, inside the individual state-like polities, which extend the genealogy of early democracy from its traditional birthplace of ancient Greece. What comes out of the ancient Near Eastern political landscape is a constellation of pluralistic power relations, which defy lingering perceptions of the supposedly despotic Orient. This paper suggests that the concept of oriental despotism serves as a useful schema for bringing together a cross-disciplinary scholarship in order to better understand the dynamics of the ancient world.

Tero Alstola & Adrienne Spunaugle, University of Helsinki

Network Approaches to Ancient Social Structures

Network analysis has become a popular method in social sciences and humanities, including Classics and ancient Near Eastern studies. In our project, we use network analysis to study social structures and hierarchies in the Nippur region of Babylonia in the eighth to fifth centuries BCE. Instead of aiming to detect the most central or well-connected actors in the network, we focus on exploring social structures at large. Using directed and multi-relational data, we apply blockmodeling approaches to identify groups of actors who employ similar positions in the network. Further analysis of network positions allows us to explain how different positions relate to one another and what is their role in the network structures and in the underlying societal hierarchy.

Ellie Bennett, University of Helsinki

Hot Heads and Hot Livers: Neo-Assyrian Emotions and the Body

Neuroscience has established a connection between human emotions and responses in the body (Nummenmaa et al., 2014). The embodied nature of emotions is seen in our language – for example in modern English we talk about being ‘hot-headed’ (Wilkowski et al., 2009). This phrase is just one example of language concretely connecting emotions (anger) with a part of the body (the head). Despite the large amount of research into this topic by neuroscientists, there has been limited research into this topic for ancient Near Eastern studies (a notable exception is Steinert, 2022).

This paper will introduce the project ‘Embodied Emotions’, funded by the Finnish Cultural Foundation and hosted at the University of Helsinki. One of the goals of the project is to use computational linguistic methods to find patterns between Akkadian words relating to emotions and Akkadian words relating to the body. These patterns will demonstrate which parts of the body were associated with which emotions in ancient Mesopotamian thought. I will then outline the computational methods we are using (namely Pointwise Mutual Information and network analysis), and present the preliminary results based on a Neo-Assyrian dataset (c. 934–612 BCE). I will assess whether they align or differ from current understandings of embodied emotions from this period, and I will end with suggestions of the next steps for the project.

References:

- Nummenmaa, L. et al. (2014) ‘Bodily maps of emotions’, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(2), pp. 646–651. Available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1321664111>.
- Steinert, U. (2022) ‘Emotion and the Body’, in Sonik, K. and Steinert, U., *The Routledge Handbook of Emotions in the Ancient Near East*. 1st edn. London: Routledge, pp. 51–87. Available at: <https://doi.org/10.4324/9780367822873-5>.
- Wilkowski, B.M. et al. (2009) “‘Hot-headed’ is more than an expression: The embodied representation of anger in terms of heat.’, *Emotion*, 9(4), pp. 464–477. Available at: <https://doi.org/10.1037/a0015764>.

Matias Buchholz, Helsingin yliopisto & Antti Nurminen, Aalto-yliopisto
Bubastoksen hiiltyneet papyrukset: kohti digitaalista rekonstruktiota

Egyptistä, Niilin suistoalueella sijainneesta Bubastoksen kaupungista on säilynyt kreikankielinen, hiiltyneet papyrusarkisto, joka ajoittuu 200-luvun alkuun. Papyrukset ovat peräisin Bubastoksen ‘läänin’ keskusarkistosta ja ne ovat hallinnollisia asiakirjoja. Ne ovat poikkeuksellisella tavalla säilyneet alueen maaperän kosteudesta huolimatta, koska ne hiiltyivät joskus vuoden 232 jälkeen tapahtuneessa tulipalossa.

Hiiltemisensä takia Bubastoksen papyrukset ovat kuitenkin vaikeasti tulkittavia: ne ovat hajonneet tuhansiksi fragmenteiksi ja kirjoitus on mustaa mustalla. Lisähaasteena fragmentit ovat nykyään hajautuneena useampaan eri papyruskokoelmaan. Joissakin tapauksissa jopa samaan papyrukseen kuuluvia fragmentteja on päätyneet eri kokoelmiin. Suurin osa aineistosta on edelleen julkaisematta.

Helsingin yliopistossa on parhaillaan käynnissä Suomen Akatemian rahoittama hanke, jolla on kolme tavoitetta: 1) digitoida kaikki Bubastoksen papyrukset mahdollisimman yhtenäisesti ja laadukkaasti, 2) sijoitella fragmentit kuvankäsittelyn keinoin alkuperäiseen järjestykseensä, ja 3) laatia merkittävimpien yhä julkaisemattomien dokumenttien tieteelliset editiot.

Syksyllä 2022 olemme keskittyneet papyrusten digitointiin. Pyrkimyksenämme on ollut löytää optimaalinen tapa hiiltyneiden papyrusten kuvantamiseen ja kuvankäsittelymenetelmiin siten, että teksti olisi mahdollisimman lukukelpoista. Tavoite on haastava, koska luettavuuteen liittyy useita tekijöitä,

joita ei kunnolla tunneta. Suoraviivaisella kuvantamisella ja yksinkertaisilla kontrastia parantavilla muokkauksilla ei pärjätä, koska papyruksen ja musteen valoa heijastavat ominaisuudet ovat kovin erilaisia. Jo aiemmin on osoitettu, että papyrusmateriaali heijastaa pidempiä aallonpituuksia paremmin kuin lyhyitä. Muste puolestaan ei heijasta juuri mitään. Toisaalta valon tulosuunnalla on merkitystä. Tähän liittyy myös papyruksen rakenteen ristikkomaisuus.

Esityksessämme kerromme käyttämistämme menetelmistä ja tekemistämme havainnoista, joiden uskomme olevan relevantteja muidenkin hiiltyneiden papyrusarkistojen kuvantamiselle.

Tomi Ferm, Helsingin yliopisto

Pyhän Hengen ja enkelien erilaisuus Athanasios Aleksandrialaisen *Kirjeissä Serapionille*

Athanasios Aleksandrialaisen Kirjeitä Serapionille pidetään varhaisimpana nimenomaisesti Pyhän Hengen jumaluutta käsittelevänä teologisena tutkielmana. Se on kirjoitettu areiolaiskiistan kuumimmassa vaiheessa 350-luvulla, kun kirkko oli jakautunut neljään kilpailevaan leiriin sen mukaan, miten Pojan jumaluuteen suhtauduttiin. Myöhemmin voittaneen nikealaisen leirin johtohahmo Athanasios oli tuolloin paossa Egyptin autiomaassa.

Autiomaassa Athanasios sai kollegaltaan piispa Serapionilta tiedon, että Egyptissä oli muodostunut uusi ryhmittymä, joka oli nikealainen suhteessa Pojan jumaluuteen, mutta piti Pyhää Henkeä yhtenä enkeleistä ja näin ollen erilaista olemusta olevana suhteessa Isään ja Poikaan. Vastaavasti areiolaiskiistan neljästä ryhmittymästä selkeimmin areiolainen katsoi, että Poika on erilaista olemusta kuin Isä. Pyhän Hengen jumaluuden kieltäneitä kutsutaan kirjeissä tropikoksiksi. Ryhmää ei tunneta kirjeiden ulkopuolelta.

Kolmessa kirjeessään Athanasios asettaa Pyhän Hengen ja enkelit aiemmissa areiolaisia vastaan kirjoittamissaan teoksissa kehitelyyn malliin todellisuudesta, jossa on vain kaksi todellisen olemassaolon tapaa: jumalallinen eli luomaton ja luotu. Näiden välillä vallitsee maksimaalinen erilaisuus eikä mikään voi toimia olemuksellisesti välittäjänä tai työkaluna näiden välillä. Tämä heijastelee äärimmilleen vietyä *creatio ex nihilo* -oppia, jossa Jumala yksin on luomaton ja ikuinen luoja kun taas kaiken muun olemuksellinen perusta on olemattomuudessa, josta Jumala luo sen olevaksi jakamalla osallisuuden omiin voimiinsa. Athanasios pyrkii osoittamaan, että Pyhä Henki kuuluu kaikin tavoin jumalalliseen luontoon ja on näin samaa olemusta kuin Isä ja Poika, kun taas enkelit kuuluvat luotuun luontoon, jolloin ne ovat olemukseltaan samanlaisia kuin kaikki muut luodut. Näin Pyhä Henki ja enkelit ovat maksimaalisen erilaisia. Esitelmässä näytän, mitä ero Athanasioksen ajattelussa tarkoittaa 12-kohtaisen mallini kautta.

Kirjeet Serapionille on ajankohtainen teos, sillä sen suomennos odottaa julkaisuaan alkuvuodesta 2023.

Riina Haapakorpi, Helsingin yliopisto

Jumalan rakastamat sielut Filon Aleksandrialaisen kirjoituksissa

Filon Aleksandrialaisen kirjoitukset sisältävät lukuisia tekstikohtia, joissa Jumalan rakkaus ihmisolentoja kohtaan on ilmeistä. Tämä rakkaus (φιλανθρωπία) näyttää kohdistuvan kaikkiin ihmisiin, eikä ihmisen teoilla kuvata olevan merkitystä rakkauden ilmenemiseen. Tekstien syvempi tarkastelu kuitenkin paljastaa, että Jumalan rakkaus vaikuttaisi olevan sekä kaikkia ihmisiä koskevaa *yleistä rakkautta* että tiettyihin ihmisiin kohdistuvaa *erityistä rakkautta*. Filon kuvaa Jumalan *erityistä rakkautta* termein φιλος τοῦ θεοῦ ja θεοφιλης. Keitä nämä Jumalan ystäviksi ja rakastamiksi kutsutut ihmiset ovat, ja miten sellaisiksi voidaan tulla?

Tässä esitelmässä keskityn erityisesti Filonin ns. vertauskuvalliseen kommentaariin ja sen θεοφιλης-esiintymiin. Esittelen väitöskirjani keskeisiä näkökulmia tiestä, muutosprosessista, jonka kautta ihmissielu kulkee kohti Jumalan *erityisen rakkauden* aluetta.

Mira Harjunpää, Helsingin yliopisto

Nominilausekkeiden syntaksi myöhäisantiikista myöhäiskeskiajalle

Käsittelen esitelmässäni alustavia tutkimustuloksiani koskien nominilausekkeiden teoriaa ja luokittelutapoja latinan opetuskielieopeissa. Nominilausekkeitä ovat esimerkiksi nykyinen laadun genetiivi, kuten *mulier egregiae pulchritudinis*, 'erittäin kaunis nainen', tai possessiivinen genetiivi, *Hector filius Priami*. Priscianus (n. 500 jaa.) kirjoitti ensimmäisen latinan syntaksia koskevan teoreettisen kielioopin ja lähestyi nominien syntaksia pääasiassa semanttisin perustein aiempien sanalistojen ja deklinaatioihin pohjautuneen luokittelun sijaan. 1100- ja 1200-luvuilta alkaen luokittelut muuttuivat edelleen yksityiskohtaisemmiksi. Uusia lauseketyyppejä omaksuttiin filosofiasta, kuten Aristoteleen syyopista, ja myös kristillisistä teksteistä selittämään tiettyjä lausekerakenteita. Toisaalta samanaikaisissakin kielieopeissa on runsaastikin vaihtelua, ja lopulta humanistirenessanssissa nominien syntaksi pyyhkäistään pois opetuskielieopeista joksikin aikaa.

Visa Helenius, University of Turku

Lucretius, Religious Deviance and Evolutionary Perspective

I deal with Lucretius' complicated and delicate religious and theological views by means of the heuristic notion of religious deviance and their connections with Stoicism, Roman power structures, and the biological theory of evolution. I discuss the following questions: (1) What "religious deviance" means, and how it is linked to the biological theory of evolution? (2) How Lucretius's case represents religious deviancy? (3) What are intellectual and historical contexts then? (4) How Lucretius' case can be explained by means of sociological and biological factors? The content of my presentation is linked to recent historical (Hupfloher 2012; Kahlos 2009; Rüpke 2016; Scheid 2003), philosophical (Devecka 2021; Helenius 2021), sociological (Allan 2018; Clarke 2014; Sack 2007) and sociobiological (Wilson 1975) discussions and theories concerning religious unorthodoxy and deviancy. I follow Jörg Rüpke's (2016) view, which is based on Fritz Sack's (2007) sociological view, and Edward Wilson's theory (1975) of sociobiology.

Saara Honkanen, Helsingin yliopisto

Havainnointia syntaksin kehityksestä keskiajan latinankielisessä historiallisessa proosassa

Millaisella syntaktisella keinovalikoimalla keskiajan latinankielisen historiallisen proosan kirjoittajat ovat rakentaneet historiallista narratiivia? Entä millaista kehitystä tässä keinovalikoimassa on havaittavissa karolingisen renessanssin ja 1100-luvun renessanssin välisenä aikana?

Lauseoppi on jäänyt keskiajan latinan tutkimuksessa toistaiseksi liian vähäiselle huomiolle. Usein katsotaan, että syntaksi pysyi keskiajan latinassa miltei muuttumattomana ja että huomionarvoiset muutokset tapahtuivat kielen muilla tasoilla. Keskiajan latinaa on myös ollut taipumus tarkastella yhtäältä suhteessa kansankieliin ja toisaalta antiikin ja humanismin kieli- ja tyyli-ihanteisiin. Huomiota ei ole kiinnitetty riittävästi kirjoitettuna kielenä elämäänsä jatkaneen latinan sisäiseen kehitykseen. Keskiajan latinankielisen proosan rakenteita ei ole tutkittu sen omista lähtökohdista käsin eikä sen kielestä ole ylipäätään juurikaan aikaisempaa systemaattista tutkimusta.

Selostan esitelmässäni tekeillä olevan väitöstutkimukseni taustoja ja kerron aineistosta tähän mennessä tekemistäni alustavista havainnoista.

Iida Huitula, Helsingin yliopisto

Juutalaisuus ja polyteismi antiikissa

Antiikin aikana uskonnollinen kenttä muuttui huomattavasti, mikä näkyy myös juutalaisuudessa. Kehitys polyteistisestä muinaisraeilaisesta uskonnosta varhaisjuutalaisuuden eri vaiheiden ja muotojen kautta monoteistiseen juutalaisuuteen oli pitkä ja monipolvinen. Antiikkia edeltäneen juutalaisuuden henoteismeja ja monolatriaa on tutkittu, mutta ilmiössä on nähtävissä selvä muutos antiikin ajalle tultaessa, ja antiikin osalta juutalaisuuden ja polyteismin suhteen ymmärtäminen vaatii lisätutkimusta. Väitöskirjatutkimukseni tavoite on ymmärtää antiikin juutalaisuuden ja polyteismin suhdetta ja sitä kautta juutalaisuuden luonnetta ja juutalaisia identiteettejä antiikissa. Selvitän millaisesta ilmiöstä todellisuudessa oli kyse ja miten siihen suhtauduttiin – millainen antiikin juutalaisuuden suhde oli sitä ympäröivään ja sen sisäiseen polyteistiseen ilmaperiin? Käytännössä kyse on pitkälti juutalaisuuden ja hellenismien suhteen tutkimuksesta. Oleellinen kysymys on myös, onko kyse vähemmistön vähemmistöstä vai yleisemmästä ilmiöstä, antiikin arkijuutalaisuudesta. Jotta juutalaisuutta voidaan tutkia, on keskeistä tunnistaa juutalainen toiminta ja juutalaiset henkilöt. Tämän vuoksi tutkimukseni ytimessä ovat kysymykset juutalaisuuden luonteesta, monimuotoisuudesta, määrittämisestä ja tunnistamisesta. Ensisijainen aineistoni koostuu arkeologisista lähteistä, koska tutkimuskysymyksiin tyhjentävästi vastaavia kirjallisia tekstejä ei ole. Näitä lähteitä ovat antiikin ajan piirtokirjoitukset, papyruksia ja kuvalliset lähteet, kuten synagogien katto- ja seinämaalaukset sekä lattiamosaikit. Esityksessä käsitellän juutalaisuuden tunnistamisen keinoja ja ongelmia sekä muutamia piirtokirjoituksia.

Virpi Hämeen-Anttila, Helsingin yliopisto

Digressio klassisen intialaisen kertomakirjallisuuden strategiana

Digressio (kreikaksi *parékbasis*) merkitsee pääaiheesta poikkeamista. Se on klassisen retoriikan termi. Narratologiassa, jossa käsitellään kertovia tekstejä, puhutaan kehysrakenteista ja sisäkkäisyydestä. Esitelmässäni käytän kummankin tradition sanastoa.

Digressiota pidetään kirjallisuudessa erityisesti suullisen epiikan piirteinä. Homeroksen ja hänen seuraajiensa kohdalla on viitattu eepisen runonlaulajan esitystilanteeseen, jossa lisäykset ja täydennykset luovat vaihtelua. Digressiota käytettiin kuitenkin myös kirjallisissa teksteissä antiikin aikana ja pitkään sen jälkeen. Cervantesin Don Quijote toimii digressioiden kautta. Uudenaikaisen romaanin syntyessä 1700-luvulla digressio muuttui kuriositeetiksi.

Intiassa digression käyttö narratiiveissa oli niin systemaattista, että sitä voi pitää tarinankerronnan perusrakenteena. Esitelmässäni kuvailen Intian klassisten kirjallisuustyyppien tapoja käyttää digressiota / sisäkkäisyyttä. Esimerkkinä eepisistä tekstistä käytän *Mahābhārata*-eeposta (400 eaa – 400 jaa), jonka keskeinen asema vaikutti suuresti strategian yleistymiseen. Digressio antaa mahdollisuuden palata päätarinaa edeltävään aikaan tai kertoa johonkin henkilöön tai tapahtumaan liittyvän myytin. Tämä tyyppi on vallalla eepoksen alussa. Se voi myös tukea pääaiheen tematiikkaa tai pilkkoa kerronnan episodeihin. Viimeksimainittu on yleistä eepoksen keskiosissa. Edelleen digressio voi toimia kontrastina (”peilitarina”).

Toinen esimerkkini on klassisesta kertomakirjallisuudesta, jossa sisäkkäisten rakenteiden käyttö on kehittynyt hyvin pitkälle. Tekstinä esittelen *Pañcatantra*-tarinasyklin (600–900 jaa) rakennetta. Teoksessa digressiot toimivat esimerkkinä eettisestä ohjeesta tai toimintatavasta. Joukossa on kuitenkin yhä eepiselle tekstille tyypillisiä henkilöiden taustasta kertovia historioita. *Pañcatantran* leviäminen Persian, Syyrian ja Arabian kautta käännöksinä Eurooppaan vahvisti keskiajan kirjallisuuden mieltymystä kehystarinoihin.

Valotan esitelmän toisessa puoliskossa lyhyesti sisäkkäisyyden strategian syntytaustaa Intiassa: tätä aiheita olen käsitellyt väitöskirjassani. Lisäksi vertaan intialaista digression mallia kahteen antiikin teokseen, jotka käyttävät digressiota kerronnan runkona. Nämä ovat Nonnoksen eepos *Dionysiaká* ja Heliodoroksen romanssi *Aithiopiaká*.

Antti Ijäs, Helsingin yliopisto
Antiikin seksuaalitekniinen kirjallisuus

Seksuaalisia aiheita käsittelevään antiikin kirjallisuuteen on viitattu perinteisesti nimityksillä *ars amatoria* ja *περὶ ἀφροδισίων*. Yhtäältä tällaisen kirjallisuuden on katsottu olevan eroottista tai suorastaan pornografista eli väline seksuaaliseen kiihottumiseen, mutta toisaalta kyseessä on eräs teknisen kirjallisuuden laji. Seksuaalitekniinen kirjallisuus välittää tietoa, miten saada aikaan seksuaalista kanssakäymistä ja miten itse kanssakäyminen voidaan suorittaa. Jälkimmäisen osalta se vertautuu sisällöllisesti ja muodollisesti erityisesti kamppailu-urheilullisiin kehotekniikan kuvauksiin, joiden yhteydessä sitä ei ole tutkimuksessa aiemmin käsitelty. Esittelen kootusti relevantit myyttiset ja historialliset kreikan- ja latinankieliset auktorit sekä uusia johtopäätöksiä tämän tietoa välittävän kirjallisuudenlajin ominaispiirteistä.

Eero Jarva, Oulun yliopisto
Haussa Odysseuksen henkilöllisyystodistus

Odysseuksen palatessa vanhentuneena ja ryysyisenä Troijan sodan ja seuranneiden harharetkien jälkeen kotiin Ithakalle joutui hän todistamaan henkilöllisyytensä lähimmilleen. Henkilöllisyystodistuksena toimi hänen poikavuosiinsa saamansa suuri arpi, jonka sai aikaan villisian hampaat hänen ollessaan metsällä enojensa kanssa Parnassoksen rinteillä. Odysseuksen vanha imettäjä Eurykleia tunnisti isäntänsä pestessään tämän jalkoja, mistä on valaiseva kuvaus ateenalaisen Penelope-maalarin punakuvioisen skyfos-kupin kyljessä. Siinä ei kuitenkaan ole arpea erotettavissa. Onkohan muissakaan Odysseusta esittäväissä kuvauksissa?

1970-luvun jälkipuolella tein muistiinpanoja eräästä British Museumissa olevasta ateenalaisesta mustakuvioisesta maljasta, jossa oli taistelevan soturin reiteen merkitty pieniä pisteitä muodostaen 3 x 4 pisteen kuvion. Myöhemmin olin merkinnyt: “Od. XXI 219-221 Odysseus’s scarf!”. Jokseenkin samoihin aikoihin John Boardman julkaisi artikkelin, jossa esitti, että tuollaiset pisteet kuvasivat vanhoja haavoja. Tämä mustakuvioinen malja oli Boardmanin luettelossa. Niin oli myös Pariisissa oleva

oinokhoe, jossa on aiheena heerosten taistelu, yksi mahdollinen kuvaus Aiaksen ja Odysseuksen riidasta Akhilleuksen aseista. Pistekuvio toisen heeroksen reidellä näyttäisi viittaavan siihen, että siinä on kuvattu Odysseus. Mikäli tämä tulkinta on oikea, voi sillä olla seurauksia muidenkin vaasimaalausten tulkintaan.

Heidi Jauhiainen, University of Helsinki

From Sherds of Pottery to Machine-Readable Hieroglyphic Texts

In order to use digital methods for researching texts, the texts must be machine-readable. The lack of such corpora hinders the digital study of ancient Egyptian texts. There is a tradition in Egyptology of using encoding to produce properly positioned hieroglyphs for print. Various types of encoding have been used when publishing texts in books. The encoded texts, which are used for producing the pictures of hieroglyphic texts, are machine-readable. However, Egyptologists cannot usually “read” the encoding, which explains why these have not been considered important enough to publish.

When Egyptologists encode texts, the various hieroglyphic text editors offer them the possibility of writing many signs using the transliteration that they are more familiar with. Transliteration is always already an interpretation of the text, and producing it is a slow endeavor that requires checking dictionaries and sign lists. Computer-assisted transliteration of hieroglyphic texts will speed up producing such texts for digital methods. In this paper, I will present ongoing research in producing machine-readable hieroglyphic texts.

Maria Jokela, Turun yliopisto

Stereotypiat ”idän” ja ”lännen” välillä myöhäisantiikista varhaiskeskiajalle

Tässä esitelmässä kerron väitöskirjatutkimuksestani, jossa kartoitan Rooman ja Bysantin välisiä stereotyyppioita myöhäisantiikista varhaiskeskiajalle. Tavoitteenani on selvittää, missä vaiheessa aiemmin samaan valtakuntaan kuuluneet ”länsi” ja ”itä” alkavat nähdä toisensa epäroomalaisena ja vieraana, ”toisena”. Tutkin aihetta ennakkoluuloista kummunneiden, negatiivissävytteisten stereotyyppioiden ilmentymisen kautta noin vuosien 400–800 jaa. osalta. Tämä on luonteva ajanjakso tutkimukselle, sillä sen alkaessa Rooman valtakunta oli juuri jakautunut, kun taas sen loppuessa Rooman paavi kruunasi Kaarle Suuren Rooman keisariksi, vaikka idässä sijaitsevassa Roomassa oli jo keisari. Antiikin Rooman valtakunnasta oli selkeästi tullut kaksi keskiaikaista toistensa vastakohtaa.

Pyrin tutkimuksellani osoittamaan, että Rooman ja Bysantin välisessä kommunikaatiossa on havaittavissa stereotyyppioita tai sen kaltaisesti käyttäytyviä retorisia elementtejä jo paljon aiemmin kuin nykyisin oletetaan. Yleensä 800-lukua pidetään ajankohtana, jolloin idän ja lännen välillä, muun muassa paavillisessa kirjeenvaihdossa, alkaa näkyä voimakkaita ennakkoluuloja, jotka vahvistuvat vuosisatojen kuluessa ja johtavat osaltaan lännen hyökkäykseen Konstantinopoliin ja kaupungin ryöstämiseen neljännellä ristiretkellä vuonna 1204. Rooman ja Konstantinopolin välisten stereotyyppioiden alkujuuria on kuitenkin tutkittu vain vähän, varsinkin valitsemaltani ajanjaksolta. Filologiaa ja historiantutkimusta yhdistävän tutkimukseni avulla voidaan taustoittaa myös hyvin ajankohtaista temaa, idän ja lännen äärimmäisen kiristyneitä välejä.

Christopher Jones, University of Helsinki

‘The Haters who Hate Assyria’: Empire, Propaganda, and Identity Formation in Babylonia during the 7th–6th Centuries BC

The end of the Neo-Assyrian empire and the founding of the Neo-Babylonian empire was marked by the violent destruction of Nineveh and other cities in the Assyrian heartland in 612 BC at the hand of a joint Babylonian-Median army led by Nabopolassar. Scholars have usually understood Nabopolassar’s revolt as a native Babylonian uprising against foreign domination. This paper will argue that Babylonia was a deeply divided society during the seventh century BC, without a strong unifying identity outside of the throne of Babylon. Assyrian rule was maintained by encouraging competition between urban elites for status and offices. Officials such as Nabopolassar who lost out in this competition often turned against Assyria. After establishing a new empire which largely replicated Assyria’s administrative structures, Nabopolassar’s royal inscriptions promoted a highly negative view of Assyrian rule over Babylonia, casting Assyria as the oppressor of the entire region. The later Neo-Babylonian king Nabonidus moved away from asserting a separate Babylonian identity and instead presented the Neo-Babylonian empire as a continuation of the earlier Assyrian empire. Finally, in Late Babylonian literature Nabopolassar was contrasted favorably with Nabonidus and his war against Assyria was again presented as an act of liberation, even as the accomplishments of Assyrian kings were also celebrated. The image of Assyria as a foreign oppressor to which Babylonians were uniformly opposed should be understood as an image crafted in the early Neo-Babylonian empire in an attempt to unite a divided Babylonia and suppress opposition to the rule of a new dynasty.

Liisa Kaski, Helsingin yliopisto

Miksi filosofi ei syö eläimiä?

Läpi kreikankielisen antiikin kulkee muunlajisten eläinten tappamista kritisoi ja kasvissyöntiä puolustava filosofinen juonne. Tämän viimeistään 500-luvulla eKr. alkaneen keskustelun eräänlainen koodi on uusplatonisti Porfyrioksen (n. 230–305) teos *Sielullisten vabingoittamista vastaan*, joka on vastikään ilmestynyt suomeksi. Porfyrios lainaa laajasti niin kasvissyönnin kannattajia kuin sen vastustajia, ja lisäksi teoksen kautta on sitaatteina tai parafraaseina säilynyt koko joukko etnografisia kuvauksia naapurikansojen ruokatavoista ja antropologista pohdintaa kreikkalaisten oman tapakulttuurin historiasta. Teos on moniäänisyydessään rikas ja ristiriitainen, niin kuin antiikin eläin keskustelu kokonaisuudessaankin oli, sen perusteella mitä siitä tiedämme.

Tarkastelen esitelmässä lihansyönnistä kieltäytymisen perusteita lähtökohtanani Porfyrioksen teos, mutta avaan näkökulmaa Porfyrioksen omaa uusplatonistista kehystä laajemmaksi ja etsin kytköksiä filosofisen argumentaation ja laajemman kulttuurisen kontekstin välillä. Keskityn kolmeen teemaan: askeesiin tai kohtuuden ihanteeseen, oikeudenmukaisuuden vaateeseen sekä kysymykseen ihmisen ja muiden eläinten välisestä jatkumosta tai sukulaisuudesta.

Kaikki nämä teemat kaikkuvat jollakin tavoin myös nykykeskusteluissa esimerkiksi ruokavalioista, ympäristökriisistä ja muiden eläinten asemasta. Silti antiikin eläin keskustelu ei ilman väkivaltaa taivu iskulauseiksi tai kovin helposti edes varsinaisiksi argumenteiksi nykyaikaan. Pohjavireenä esitelmässä kulkeekin kysymys, voiko antiikin tekstien suomentamisella olla sivistyksellisen itseisarvon ohella myös konkreettista annettavaa toisessa ajassa ja paikassa käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Pyrin osoittamaan, että voi – mutta että se edellyttää tukevaa ankkuroitumista tutkimustietoon ja ymmärrystä niin antiikkisen kuin ajankohtaisenkin keskustelun historiallisista ja materiaalisista reunaehdoista.

Jesse Keskiäho, University of Helsinki

Reading Augustine's *De ciuitate dei* in the Entourage of Bishop Caesarius of Arles

Annotations in books provide evidence of how they were read. From antiquity, there is very little such evidence, which understandably gets more numerous the closer we get to the present day. However, early copies of the works of late-antique theologians, the so-called church fathers, do offer evidence of readings, not only in the early Middle Ages but also at the end of antiquity.

The late-ninth-century manuscript Paris, BNF, lat. 2053 is an annotated copy of the first eight books of *De ciuitate dei*. As I argue, the annotations are copies of much earlier originals. A closer look reveals that they must have been made in Ostrogothic Provence in the beginning of the sixth century, most likely at Arles and very possibly in the household of bishop Caesarius. If so, the annotations would offer unique evidence of how Caesarius, famous for his crucial role in the dissemination of Augustine's sermons, engaged with *De ciuitate dei*.

These annotations show us how an ascetic and clerical reader (or several readers) approached Augustine's work, which began as a response to the sack of Rome in 410 and a critique of pre-Christian culture and religion. Not only do they reveal the passages and ideas that attracted the most attention, but they also suggest something about the practices of reading in this context. Most importantly, they show how access even to wholesome and authoritative Christian texts was controlled.

Tua Korhonen, Helsingin yliopisto

Antiikin eläinpoetiikan suuntaviivoja

Antiikin kirjallisuudessa eläimet ovat yleensä leimallisesti kahdessa roolissa: joko kirjallisina symboleina ja metaforina tai kuvailun kohteena, mutta tällöin lähinnä koristeellisena elementtinä, taustana ihmisten maailmalle. Itsenäisenä toimijanakin kuvattu eläin, kuten kotka Bakkhylideen voitonhymnissä, luetaan homeerisen vertauksen laajentumana tai vapaan olennon symbolina, ei kotkayksilön kuvauksena. Kirjallinen teos on ihmisen luomus, tulkitsee ihmismieltä ja -maailmaa. Mihin tarvitaan "eläinpoetiikka"? Tässä esityksessä valotan sitä, kuinka kulloinkin käytettävissä olevat kirjalliset keinot, metaforat, metonymiat, symbolit, vertaukset ja analogiat, muokkaavat sitä, miten eläimen näemme, miten toisena meistä, miten läheisenä. Esimerkit ovat Kreikan kirjallisuudesta Homeroksesta Oppianokseen.

Oiva Kuisma, Helsingin yliopisto

Antiikin klassikot ja modernin estetiikan synty 1700-luvulla

Modernin länsimaisen estetiikan synty ajoitetaan 1700-luvulle, jolloin taiteista ja kauneudesta käytyyn keskusteluun vaikuttivat esimerkiksi Abbé Dubos, Charles Batteux, Denis Diderot, Shaftesburyn 3. jaarli (Anthony Ashley Cooper), Francis Hutcheson, David Hume, Alexander Gottlieb Baumgarten, Johann Joachim Winckelmann ja Immanuel Kant. Teoreettisessa mielessä 1700-luvun kestävimpiä innovaatioita estetiikan alalla olivat käsitteiden 'estetiikka' ja 'kaunotaide' käyttöönotto. Myöhemmin 1800-luvulla 'kaunotaidetta' merkitsevistä erikielisistä termeistä fine arts, beaux arts, schöne Künste ym. tippui attribuutti 'kaunis' pois, sillä oppineiden ohella myös suurelle yleisölle oli käynyt selväksi, mikä ero vallitsee aineetonta esteettistä arvoa tuottavien taitojen – eli taiteiden – ja toisaalta käytännöllistä hyötyä tuottavien taitojen välillä. Riitti, kun puhuttiin 'taiteista' sellaisinaan.

Vaikka sekä 'estetiikka' että 'kaunotaide' olivat termeinä 1700-luvun tuotteita, eivät itse keskusteltavat asiat olleet mitenkään uusia. 'Estetiikan' ja 'kaunotaiteiden' alaan kuuluvista asioista oli keskusteltu vähintäänkin antiikin Kreikan ajoilta asti. 'Estetiikan' ja 'kaunotaiteiden' keskustelualaan kuuluu esimerkiksi kaikki se, mitä Platon, Aristoteles ja heidän seuraajansa kirjoittivat runouden,

musiikin, maalaustaidon ja muiden yksittäisten taiteenalojen kysymyksistä. Vaikka antiikin ajattelijoilla ei siis ollutkaan käytössään yhtenäistä 'kaunotaiteen' käsitettä, heillä oli termejä, joilla puhua yksittäisistä taiteenlajeista.

1700-luvun ajattelijat olivat hyvin tietoisia siitä, että heidän esteettis-teoreettinen ajattelunsa lepää vahvasti antiikin klassikkojen varassa. Tämä käy hyvin ilmi esimerkiksi A. G. Baumgartenin urauurtavista kirjoituksista estetiikan tieteenalan määrittelemiseksi samoin kuin Charles Batteux'n kirjoituksista 'kaunotaiteiden' alan määrittelemiseksi. Tässä esitelmässä tarkoitukseni on luoda katsaus antiikin klassikkojen vaikutukseen erityisesti Baumgartenin ja Batteux'n ajattelussa.

Ilkka Kuivalainen, Helsingin yliopisto/Ressun lukio
Pompejin Bacchus-hermit

Pompejin Bacchus-hermit ovat laaja ja monipuolinen ryhmä, joka on yksi yleisimmistä kaupungin veistostyypeistä. Ensimmäiseksi hermit voidaan jakaa esitettyjen päiden mukaan yksöis- tai kaksoishermeihin. Mukana voi olla myös muu hahmo, jota varsinainen hermi kantaa. Toiseksi hermit voidaan jakaa hermin rakenteen mukaan pään, rintakuvan ja laajemman, jopa lantion sisältävän torson mukaisesti. Bacchus-hermien kohdalla tärkein jako koostuu kuitenkin jumalan hahmon moninaisuudesta. Yleisin tyyppi oli parrakas Bacchus, jonka hahmo perustuu kreikkalaiseen arkaaisen Dionysokseen. Vanhassa lähdemateriaalissa kuten kaivauskertomuksissa viitataan usein intialaiseen Bacchukseen; pohjana tälle oli Dionysoksen triumfi Intiassa ja antiikissa tunnettu käsitys intialaisten miesten tavasta kasvattaa huolellisesti partaa vanhuuteen asti. Tämä hahmo oli muussa Pompejin kuvanveistossa todella harvinainen.

Kaksoishermit olivat ryhmä, jossa Bacchus voitiin esittää sekä parrakkaana että parrattomana nuorukaisena. Tämän käytännön taustalla saattoi olla ajatus jatkuvuudesta, inkarnaatiosta, jossa nuori seuraa vanhaa. Kaksoishermien osapuolet olivat kuitenkin moninaisia. Nuori Bacchus voitiin esittää myös sarvekkaana, mistä löytyy myös esimerkkejä pompejilaisista hermeistä. Nuoren Bacchuksen hahmo oli monesti androgyyni, ja kirjallisuudessa hahmo on voitu tulkita myös Ariadneksi tai joskus jopa Liberaksi. Sekä nuoren että lapsena esitetyn Bacchuksen yleistyminen on ajoitettavissa toisen puunilaissodan tienoille. Pompejissa lapsi oli yleisempi seinämaalauksissa kuin hermeissä, joiden harvinaisissa lapsiaiheissa on myös pöydänjalka, jossa Silenos kantaa pientä Bacchusta (VI 15,7-8).

Hermien materiaalina yleisin oli marmori, mutta pronssihermejäkin esiintyi. Pöydänjalat olivat melko yleinen ryhmä Bacchus-hermeissä, vaikka yleisimpiä olivat toki tavalliset irralliset hermiveistokset. Moni niistä oli puutarhoissa, ja puutarhaveistoksille yleiseen tapaan luonnollista kokoa pienempi. Hermit olivat varmasti myös melko edullinen tapa hankkia kuvanveistoa kodin kaunistukseksi, ja Bacchus taas yleinen aihe kotien koristeeksi.

Katja Kujanpää, Helsingin yliopisto
Negotiating Textual Authority: Examples from Early Christian Writers

In antiquity, texts could be perceived as authoritative for a variety of reasons. In this presentation, I will argue that textual authority should be seen as a social construct dependent on the interaction between a text and its readers. Moreover, the authority of a text is not static but fluid, flexible, and negotiable. I will show how it can be enhanced, transformed, questioned or downplayed by tradents and interpreters at different stages of receiving and transmitting the text. I suggest that the authoritativeness of texts needs to be distinguished from related concepts, such as their sacredness, inspired nature, canonicity, or the immutability of their wording. It is important for modern scholars to reflect upon our own presuppositions about what we mean by authority, how our conceptions might differ from those of

ancient authors, what authority consists of, and how it functions. When the concept of authority is used unreflectively, the danger is that modern conceptions are applied to ancient material in a straightforward manner. While my examples derive from Early Christian writers of the 1st and 2nd centuries CE, I hope that my research offers conceptual tools to analyze textual authority in other ancient sources as well.

Hanna-Mari Kupari, University of Turku

Comparing results from different automatic parsers on a late Medieval Latin dataset

The successful study of a highly inflected language like Latin requires the knowledge of lemmas (i.e. dictionary form of a word) and morphology to be fruitful. To be able to take advantage of the modern tools and analysis methods in distant reading available to the digital humanities scholar we need use of automatic parsing to examine promptly the grammar and lexicography of a text corpus. A parser is a piece of software that reads and analyzes sentences in segments and then prints the results into their constituents, resulting in a parse tree showing syntactic relations. Established lemmas in historical data allow for convenient search options. In the past years, new semantic parsers have been developed but the variation in all domains of natural language use and especially in Medieval Latin, the reliability of these tools is still uncertain.

This conference presentation looks at the workflow of comparing and combining the use of several different parsers on the penitentiary documents. These penitentiary applications contain the petitions for absolutions and dispensations from the Apostolic See during the late 14th century to early 16th century from Sweden, Norway, England and Wales. A manually annotated golden standard functions as the point of comparison to which different outputs (e.g. UD-ITB, Glossaria and RNNTagger) are compared. The combination of several different parser results to yield the optimal results is also explored.

Petri Lahtinen, Helsingin yliopisto

Jälkhumanistinen antiikintutkimus

Haluan esitelmässäni esitellä lyhyesti jälkhumanistisen antiikintutkimuksen metodeja, ideologiaa ja mahdollisuuksia. Aloitan esitelmäni pikaisella katsauksella siihen, mitä jälkhumanismilla tarkoitetaan yleisesti humanistisen tutkimuksen parissa ja siirryn sitten tarkastelemaan tämän suuntauksen soveltuvuutta ja käyttökelpoisuutta antiikintutkimuksen viitekehyksessä. Tukeudun tässä kohtaa erityisesti teoksiin kuten *Antiquities Beyond Humanism* (2019) ja *Postclassicism* (2020) sekä teoksiin kirjoittaneiden tutkijoiden muuhun tutkimukseen. Tiivistän näiden tutkimusten pohjalta, miten jälkhumanistinen antiikintutkimus lähestyy aiheitaan, ja miksi sen lähestymistavat ovat mielekkäitä. Pääasiallinen teesini on se, ettei jälkhumanismi ole pelkästään tapa tulkita antiikin ilmiöitä modernista näkökulmasta vaan pikemminkin käytännöllinen ja kokonaisvaltaisempi paradigma. Lopuksi – ajan salliessa – kerron lyhyesti omasta väitöstutkimuksestani, joka käsittelee antiikin filosofiassa esiintynyttä Maailmansielua ja sen jälkhumanistista tulkintaa. Nostan esille jälkhumanismin piiristä valitsemani spekulatiivisen realismin teoreettisen viitekehysten ja kerron, miksi olen kokenut sen mielekkääksi oman tutkimusaiheeni kannalta.

Outi Lehtipuu, Outi Kaltio & Tuukka Kauhanen, Helsingin yliopisto

Antiikin kielet ja teologia

Teologian opiskelijat muodostavat yhden suurimmista antiikin kieliä opiskelevista ryhmistä. Tässä esityksessä esittelemme Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan antiikin kielten (Raamatun heprea, Uuden testamentin kreikka ja latina) opetusta ja näihin kieliin liittyvää antiikin aikaa koskevaa tutkimusta.

Heprean ja kreikan opetuksen tavoitteena on, että opiskelija kykenee lukemaan Heprealaista Raamattua ja Uutta testamenttia apuvälineiden avulla. Myös latina on teologisen ajattelun muotoutumisen, teologisten käsitteiden ja monien teologian lähteiden kieli. Siksi latinan taito kuuluu teologin yleissivistykseen. Latinan peruskurssin jälkeen opiskelijat pystyvät lukemaan helppoja latinankielisiä tekstejä apuvälineiden avulla. Peruskurssien lisäksi kielistä järjestetään myös tekstikursseja. Opiskelijoiden on mahdollista laajentaa kielitaitoaan myös humanistisen tiedekunnan heprean, kreikan ja latinan kursseilla.

Raamatun heprean kielihistorian myöhäisvaiheet ulottuvat pitkälle antiikkiin. Tärkeä osa tätä kielihistoriaa ovat Kuolleenmeren tekstilöydöt, joiden tutkimuksessa Helsingissä on pitkät perinteet. Heprealaisen Raamatun antiikkinen kreikankielinen käännös, Septuaginta, on tärkeä Vanhan testamentin tekstilähde. Se on myös merkittävä teos koinee-kreikan kehityksen tutkimuksessa. Myös Septuagintaa on tutkittu Helsingissä pitkään.

Septuagintan kieli on vaikuttanut myös Uuden testamentin kreikkaan. Uuden testamentin tekstien lisäksi Helsingissä tutkitaan myös muita kreikankielisiä varhaiskristillisiä tekstejä, kuten apokryfisiä evankeliumeja ja actoja sekä nk. apostolisten isien ja muiden varhaisten teologioiden tekstejä.

Teologisessa tiedekunnassa tehdään latinaan liittyvää tutkimusta mm. kirkkohistorian, käsikirjoitustutkimuksen ja systemaattisen teologian alalla. Ajallisesti tutkimus kattaa antiikin ja keskiajan. Tutkimuksen ohessa on viime vuosina ilmestynyt myös runsaasti käännöksiä niin hepreasta (Qumranin tekstit), kreikasta (mm. Justinos marttyyri, lapsuusevankeliumit, Apostolisten isien käännöskokoelma) kuin latinastakin (Pyhän Benedictuksen luostarisääntö, Apostolisten isien kokoelma).

Kai Mikkonen, Helsingin yliopisto

Katastrofi *Antigonessa* (Jean Anouilhin adaptaatio)

Esitelmä käsittelee tragedian merkitystä katastrofin aikana keskittyen moderniin näytelmään, joka vaikuttaa täydellisesti torjuvan katarsiksen, toivon ja lohdutuksen mahdollisuuden, mutta kehottaa katsojia kuitenkin pohtimaan katastrofiin huipentuvien traagisten tapahtumien moraalista merkitystä. Esitelmän avainkysymys on: miten pessimistinen loppu, joka korostaa traagisen lopputuloksen vääjäämättömyyttä ja toivottomuutta, voi antaa katsojille keinoja katastrofin ajatteluun? Entä mitä tragedian katsominen ja lukeminen tarkoittaa, kun jo tiedetään, miten tragedia päättyy?

Ranskalaisen näytelmäkirjailija Jean Anouilhin vuonna 1942 kirjoittaman ja ensimmäisen kerran Saksan miehityksen aikana Pariisissa 1944 esitetyn *Antigone*-sovituksen jakautunut vastaanottohistoria on havainnollinen esimerkki siitä, kuinka tragedioista, joilla ei näytä olevan selvää poliittista sisältöä, voi tulla merkityksellisiä poliittisia allegorioita. Keväällä 1944 näytelmän ottivat omakseen miehittäjiä ja fasismia myötäilevät yhteistoimintahenkiset kriitikot, kun taas sodan jälkeen teosta alettiin yleisesti pitää vastarintänäytelmänä.

Esitelmä pyrkii osoittamaan, että Anouilhin *Antigone*-version lopun pessimismi ja monimieliset merkitykset koskien esimerkiksi kuningas Créonin yksinäisyyttä tarjoavat mahdollisen selityksen kiistalle tekstin poliittisesta ja moraalista merkityksestä. Näin ollen esitelmä väittää, että näytelmän lopun pessimistinen painotus myötävaikuttaa hyvin erilaisten moraalisten sanomien ja poliittisten allegorioiden

syntymiseen siitä huolimatta, että merkityksistä tyhjennetty katastrofi näyttäisi haastavan kaikenlaisten moraalisten oppituntien ja poliittisten vertauskuvien mahdollisuuden.

Tragedian katastrofaalinen loppu on moniselitteinen ja liittyy tekstin päätteiden ohella myös näytelmän vastaanottohistoriaan. Tässä esitelmässä tarkastellaan erityisesti Anouilh-tutkimuksessa esitettyä näkemystä, että hänen näytelmiensä poliittinen ja moraalinen monitulkintaisuus voi olla tietoinen strategia vedota erilaisiin yleisöihin miehityksen aikana. Jos monitulkintaisuus on kirjoittamisen ja dramatisoinnin strategia, on kuitenkin myös huomattava, että kyseinen strategia sai vastaansa voimakkaan kielteisen yleisöreaktion. Reaktion muotona oli halu projisoida poliittinen allegoria näytelmään sekä löytää viitteitä miehitykseen, fasismiin, vastarintaan ja ranskalaiseen identiteettiin aina kun vain mahdollista.

Pia Mustonen, Tampereen yliopisto

Rooman keisariperheiden naisten representaatiot Venuksen hahmossa

Tutkin väitöskirjassani keisarillisten naisten uskonnollisia rooleja Julius-Claudiusten ja Flaviusten dynastoissa, ja yksi keskeinen tutkimuskysymykseni liittyy siihen, mihin jumaluuksiin naiset assosioidaan tai samastetaan eri lähdemateriaaleissa. Tässä esitelmässäni keskityn keisariperheiden naisten representaatioihin Venuksen hahmossa etenkin visuaalisessa aineistossa. Selvitän myös, millaisiin historiallisiin konteksteihin ja poliittisiin strategioihin nämä kuvaukset liittyvät. Augustusta ja hänen perheenjäseniään kuvattiin jumaluuksiin samastettuina ensin kameissa, jotka olivat yksityisiä taide-esineitä ja vain rajoitetun yleisön nähtävinä. Julkisiin taideteoksiin naisten Venus-kuvaukset näyttävät ilmaantuvan Caligulan valtakaudella, jolloin tämän jumalaksikorotetun sisaren, Drusillan, kultti yhdistettiin eksplisiittisesti Venuksen kulttiin. Samoihin aikoihin Venuksen erilaisia veistostyyppisiä alettiin myös käyttää kaikenikäisten naisten muotokuvissa, ja tämä laajeni keisarillisista naisista ylä- ja keskiluokkaisiin naisiin Flavius- ja Antoninus-dynastioiden kausilla. Roomalainen Venus ei ollut yksinomaan kauneuden ja rakkauden jumalatar, vaan tällä oli muitakin aspekteja: Venus Genetrix oli *gens Iulian* mytologinen kantaäiti; Venus Victrix puolestaan voitonjumalatar, jonka tasavallan lopulla Pompeius ja Julius Caesar omaksuivat henkilökohtaiseksi suojelejumalattarekseen. Keisarillisten naisten representaatiot Venuksen hahmossa eivät ainoastaan korostaneet näiden merkitystä äiteinä ja matriarkkoina, vaan myös muistuttivat Juliusten suvun mytologisesta taustasta ja näin osaltaan legitimoivat keisarivaltaa.

Janne Niemi, University of Helsinki

A stylometric inquiry into the speakers in Varro's *De re rustica*

The past two decades have seen a revived interest in Varro's *De Re Rustica*, which has re-emerged as an object of research not only as an agricultural treatise but also as a representative of Roman philosophical dialogue and satire. As demonstrated e.g. by Nelsestuen (2015) the scope of the recent research on various aspects of the text is broad and ranges from the form of the dialogue to reflexions of social issues and connotations to the politics of the Late Republic. However, the current research on the linguistic aspects of *De Re Rustica* or Varro's language in general remains scarce. In fact, the most recent comprehensive work on the linguistic features of Varro's writing is still Loughton (1960). I look at the language of *De Re Rustica* from a previously uncovered angle by comparing the features of the different speakers of the three dialogues. It has been suggested that Varro deliberately uses e.g. colloquialisms or archaisms as features of some of the characters' speech, but a systematic study on this seems to be missing. I begin with a stylometric analysis for detecting possible clusters of speakers whose language usage share similarities on the one hand, and the speakers with most distinct features on the other hand. A more detailed inquiry into the use of function words attempts to establish a

starting point for establishing the linguistic characteristics of each speaker. The function words are the easiest starting point of analysing lemma frequencies in the digital corpus, since the issues arising from homonymy and inflection are (mostly) relatively straightforward to deal with in this group of words. The digital corpus on which the analysis is conducted includes the full extant text of the three books of *De Re Rustica*. The text has been morphologically and syntactically annotated with a parser and partly also manually. In addition, to make it possible to compare the language of the different characters of the dialogues, I have annotated each token with a tag identifying the speaker.

Martti Nissinen, University of Helsinki

Male Action in Akkadian and Hebrew Love Poetry

Love poetry is indispensable source material for ancient gender studies. Gendered constructions in the love poems often differ from what can be found in other texts, and even constructions of masculinity and male agency are surprisingly variable. This paper examines male action in the love poems written in Akkadian and Hebrew between the 19th and 3rd centuries BCE, identifying four types of action: the Shepherd, the Polite Warrior, the Chariot-Driver, and the Aggressor. Moreover, male action is examined from the point of view of gendered hierarchy, identifying both hierarchical and non-hierarchical positioning of the lovers. The gender matrix of the poems is heterosexual and based on the patriarchal social pattern. At the same time, unlike most textual genres, the man in the poems is usually not presented as the norm while the woman represents the exception. The poems do not reproduce the patriarchal hierarchy in a simple hegemonic manner. The male performance may appear as aggressive, even abusive, but more often than not the man's action is presented as generous, inviting, and endearing.

Nikolai Paukkonen, Helsingin yliopisto/Muuritutkimus Oy

Nopeammin, tarkemmin, helpommin. 3D-dokumentointimenetelmät klassillisen arkeologian kenttätöissä

Arkeologinen kaivaus on tuhoava tutkimusmenetelmä, joten prosessin mahdollisimman tarkka dokumentointi on tutkimuksen perusedellytys. Perinteiset menetelmät, kuten käsin piirtäminen, takymetrimittaus ja valokuvaus, ovat olleet jo pitkään kenttätöiden minimivaatimuksena, ja niitä käytetään yhä laajalti klassillisen arkeologian parissa. Ne ovat kuitenkin aikaa vieviä, lopputulokseltaan vaillinaisia tai vaativat erityistä koulutusta ja harjaantumista. Väitöskirjatutkimukseni käsittelee digitaalisia 3D-dokumentointimenetelmiä arkeologisissa kenttätöissä. Erityisesti tarkasteluni kohteena ovat fotogrammetrian ja laserkeilaamisen mobiilit ja kevyet sovellutukset, kuten videoiden perusteella tehdyt mallit, älypuheliin integroidut LiDAR-sensorit ja erilaiset pilvipalveluratkaisut, joilla tuloksia voidaan jakaa jopa suoraan kentältä. Tavoitteenani on vertailla, tutkia ja kehittää näitä menetelmiä: miten tarkkoja ne ovat, miten helppoja niitä on soveltaa ja millaiset edellytykset niillä tehtyjen tuotosten jatkokäytölle on? Lopulta aion tuottaa myös suosituksia ja toimintaohjeita, joiden avulla asiaan perehtymätönkin arkeologi voi modernisoida dokumentointimenetelmiään ilman merkittäviä investointeja. Esitelmässäni kerron 3D-dokumentointimenetelmien tämänhetkisestä tilasta ja näytän esimerkkejä viime vuosina tehdyistä kenttätöihankkeista. Kun käytössä on rahaa ja aikaa, on näyttävää ja mittatarkkaa jälkeä helppo tuottaa – minä esittelen kuitenkin nopeita ja huokeita menetelmiä, joiden jälki on kuitenkin silti tarkempaa, kuin perinteisessä dokumentoinnissa. Otan kantaa myös aiheesta vaivaaviin ratkaisemattomiin kysymyksiin, kuten standardointiin ja arkistointiin.

Jaakkojuhani Peltonen, Tampereen yliopisto

***Dulce et decorum est pro patria mori*: sotaisan maskuliinisuuden retoriikka roomalaisessa kirjallisuudessa**

Esitelmäni perustuu post doc -projektiin ”Sotaisa maskuliinisuus ja tunteet antiikin Roomassa” (Martial masculinity and Emotions in the Roman Empire). Tutkimukseni käsittelee sitä, miten antiikin roomalaisessa yhteiskunnassa rakennettiin ja ylläpidettiin sotaisaa maskuliinisuutta. Yhdistän hankkeessani 1) maskuliinisuuden, 2) tunteiden ja 3) sotaa ja väkivaltaa tukevien kulttuuristen tekijöiden tutkimuksen. Lähteenäni käytän eri kirjallisuudenlajeihin kuuluvia kreikan- ja latinankielisiä tekstejä. En lähesty sotaisaa maskuliinisuutta luonnollisena tai välttämättömänä osana yhteiskuntaa vaan sosiaalisesti rakennettuna ilmiönä. Esitelmässäni käsittelem tekstikatkelmia, kuten otsikossa esiintyvät runoilija Horatiuksen sanat, joissa sota ja sotiminen kuvataan yhteiskuntaa ylläpitäväksi ja halutuksi ilmiöksi ja maskuliinisuuden osaksi. Tutkimukseni selvittää sitä, miten sota tarjosi tilan, jossa miehet saattoivat toteuttaa maskuliinisuuttaan ja kohdata sukupuoleen kohdistetut odotukset. Kun ymmärrämme, miten antiikin Roomassa sotaisaa maskuliinisuutta ylläpidettiin hegemonisen maskuliinisuuden muotona, voimme paremmin ymmärtää sitä, miten sotaisuutta ja miesten aggressiivisuutta tuotetaan nyky-yhteiskunnassa.

Mika Perälä, Helsingin yliopisto

Terveys ja toimintakyky Aristoteleen luonnonfilosofiassa

Vaikka Aristoteleelta ei ole säilynyt yhtään varsinaisesti lääketieteen alaan kuuluvaa teosta, hänen ajattelunsa on vaikuttanut perustavalla tavalla myös lääketieteen historiaan. Ensinnäkin Aristoteles sivuaa aihepiiriin kuuluvia teemoja useissa eri yhteyksissä ja tulee esittäneeksi hyvin vaikutusvaltaisen käsityksen terveydestä kuumien ja kylmien elementtien sekoituksena ja oikeana suhteena joko kehon sisällä tai ympäristön kanssa (*Physica* 7.3, 246b4–7). Toiseksi hänen seuraajansa peripateettisessa koulussa tarkastelivat ja kirjoittivat paljonkin erinäisistä lääketieteen piiriin kuuluvista kysymyksistä (ks. *Problemata* I–XIV, XXI, XXXI–XXXVIII). Galenos tunsu hyvin peripateettista ajattelua ja sitä kautta Aristoteleen näkemykset välittyivät myöhempään traditioon (ks. esim. T. Joutsivuo, *Terveys keskiajan lääketieteessä*, SKS, 2015, 47–48).

Rajaudun tässä esityksessä Aristoteleen omiin teksteihin ja erityisesti hänen luonnonfilosofiseen tuotantoonsa. Tutkimuskysymykseni on kaksiosainen: (a) minkälaisen yhteyden Aristoteles näkee terveyden ja toimintakyvyn välillä ja (b) millä tavalla sairaus häiritsee toimintaa?

Tarkastelen kysymystä ennen kaikkea aistien toiminnan näkökulmasta ja teen sen perusteella varovaisia yleistyksiä. Yhtenä lähtökohtanani on Aristoteleen huomio, että ”sairaille kaikki maistuu karvaalta, koska he maistavat kielellä, joka on täynnä tällaista karvasta kosteutta” (*De anima* 2.10, 422b8–10; suom. K. Näätsaari). Tarkastelen sitä, miten Aristoteles kykenee selittämään tämän huomion *De partibus animalium* -teoksessa esittämänsä ja *De generatione animalium* -teoksessa hyödyntämänsä elementtiopin nojalla.

Tutkimuskysymykseni on tärkeä, sillä aiempi aisteja koskeva tutkimus ei ole tarkastellut aistien toimintaa seikkaperäisesti suhteessa terveyteen ja sairauteen. Ylipäänsä tutkijoiden keskuudessa ei ole mitään vakiintunutta tulkintaa siitä, millä tavalla kehon terveydentila ja kehon ulkopuoliset tekijät vaikuttavat sielunkykyjen luonteeseen ja toimintaan. Millä tavalla Aristoteles huomioi tällaiset toimintaehdot määritellössään kykyjä?

De anima -teoksessa asiaa ei käsitellä seikkaperäisesti, mutta Aristoteleen edellä mainitut *De partibus animalium* ja *De generatione animalium* -teokset antavat runsaasti vihjeitä siitä, mikä Aristoteleen kanta asiassa mahtaa olla. Tulkintani on, että toimintaehdot ovat erottamaton osa itse kyvyn määritelmää. Toimintaehdoilla tarkoitan niitä tekijöitä, joiden vallitessa kyky voi toimia sille ominaisella tavalla eli

hyvin. Katson, että *Metafysiikan* Theta-kirjan yleiset huomiot kykyjen (*dynameis*) luonteesta (esim. 1047b35–48a2) puoltavat tätä tulkintaa.

Esitykseni nojaa aiempaan Aristoteleen havaintoteoriaa koskevaan tutkimukseeni. Työni liittyy Koneen Säätiön rahoittamaan hankkeeseen ”Terveys, sairaus ja haurauden kohtaaminen antiikin ajattelussa” (johtaja dos. Marke Ahonen).

Pieta Päälyysaho, Jyväskylän yliopisto & Helsingin yliopisto
Esisokraattinen Sapfo – fragmentti 16 kontekstissaan

Mitä tapahtuu, jos Sapfon runoutta alkaa lukea filosofisella silmällä? Voiko antiikin lyriikan tähdeltä mahdollista löytää ajattomien runokuvien lisäksi myös teoreettisia näkemyksiä? Esityksessäni lähestyn kysymystä tarkastelemalla Sapfon kuuluisaa fragmenttia numero 16, jossa runoilija kirjoittaa kauneuden olemuksesta. Kuten lukuisat tutkijat ovat panneet merkille, Sapfon fragmentti 16 lähestyy teoreettista ajattelua: fragmentti tarjoaa kauneuden määritelmän sekä argumentteja määritelmän puolustamiseksi. Käyttämällä fragmenttia 16 avaimena muuhun Sapfolta säilyneeseen tuotantoon, ehdotan, että on mahdollista spekuloida, millainen olisi Sapfon runouden taustalla vaikuttava kauneutta, nautintoa ja elämää koskevasta filosofia.

Anita Salmela, Oulun yliopisto

Latinan opetus Suomessa sivistysihanteiden muutoksen peilinä 1945–2000

Toisen maailmansodan jälkeen klassillisen lukion käyneitä yhdisti kohtuullinen latinan kielitaito ja perehtyneisyys antiikin Rooman kulttuuriin. Viitisenkymmentä vuotta myöhemmin vain harva suomalainen humanisti on opiskellut tai harrastanut latinan kieltä, eikä antiikin historian tuntemuksella ole enää samanlaista painoarvoa yhtenä sivistyksen mittareista. Miten ja miksi tähän tilanteeseen on päädytty? Miten klassillinen sivistys on ylipäättään määritelty, ja missä määrin latinan suomenkielinen opetus on muuttunut tavoitteiltaan ja sisällöltään? Tutkimukseni sisältää myös haastatteluaineistoa.

Kreikan kielen merkitystä unohtamatta keskityn tutkimuksessani latinan kieleen sekä yliopistojen ja klassillisten lukioiden latinan opetukseen. Muissa lukioissa alueelliset erot opiskelumahdollisuuksissa ovat korostuneet ja oppiaineen yliopisto-opiskelijoiden pohjatiedot kaventuneet. Vapaan sivistystyön oppilaitokset jäävät tarkastelun ulkopuolelle, vaikka niilläkin on ollut merkitystä latinan kielen taidon edistäjinä.

Tutkimukseni on rajattu alkamaan vuodesta 1945, minkä jälkeen sivistyskäsityksen tulkinnoissa alkoi näkyä jälleenrakennuksen myötä nopeasti teollistuvan ja tehostuvan yhteiskunnan virtauksia. Elitistiseksi leimattu vanha sivistyskäsitys sai uusia tulkintoja ja sisältöjä, kun yhtenäiskoulu-uudistushanke lisäsi paineita yhdenmukaistaa ja demokratisoida opetussuunnitelmia. Koulutuspolitiikan näkökulmasta on kiinnostavaa tarkastella, miten latinan maine oikeistolaisena, porvarillisena ja elitistisenä oppiaineena on vaikuttanut aiheesta käytyihin debatteihin, opetusresursseihin ja oppilaiden tekemiin valintoihin. Alkeisopetuksessa painopiste siirtyi kielioppi- ja klassikkokeskeisyydestä vähitellen monipuolisiin kulttuuriteemoihin.

Yhtäältä latinan kielen opetus heijastaa perinteistä sivistyskäsitystä, toisaalta aktiiviset suomalaiset latinistit ja antiikintutkijat ovat onnistuneesti elävöittäneet traditiota julkaisemalla lähes kiihtyvällä tahdilla antiikin Roomaan ja latinan kieleen liittyvää tietokirjallisuutta, klassikkojen uusia suomennoksia sekä latinankielisiä uutisia *Nuntii Latini* (1989–2019). Merkittävä on ollut myös Suomen Rooman-instituutin panos.

Samuli Simelius, Helsingin yliopisto

Kvantitatiiviset metodit klassillisessa arkeologiassa: joitain esimerkkejä

Esitelmä käsittelee erilaisia laskennallisia menetelmiä, ja sitä kuinka niitä voidaan hyödyntää klassillisessa arkeologiassa. Niiden avulla voidaan selvittää muun muassa antiikin yhteiskunnan rakenteita. Esitelmä keskittyy kahteen eri menetelmään Gini-kertoimeen ja Space Syntax -analyysiin. Ensimmäistä voidaan soveltaa laskemaan epätasoa-arvoa yhteiskunnassa. Gini-kerrointa on sovellettu antiikintutkimuksessa muun muassa talojen pinta-aloihin ja census-tietoihin. Menetelmässä on kuitenkin vielä kehitettävää, jotta se kuvaisi antiikin koko yhteiskuntaa, eikä vain ihmisiä, joilla oli omistuksia. Esittelen joitain tapoja, joilla tämä voidaan tehdä.

Space Syntax -analyysia on käytetty tilojen, kuten kaupunkien ja talojen, näkyvyyden ja niissä tapahtuvan liikkeen matemaattiseen analysointiin. Sen avulla voidaan laskea, missä päin antiikin kaupungeissa liikkua oli todennäköistä törmätä suuriin ihmisryhmiin ja missä taas oli harvemmin suuria massoja. Lisäksi sen avulla voidaan tutkia koristelun, kuten seinämaalauksen, näkyvyyttä tai sitä kuinka yksityisiä tietyt tilat antiikin taloissa olivat. Esittelen, miten Space Syntax -analyysia voidaan soveltaa antiikin materiaaliin.

Kirsi Simpanen, Helsingin yliopisto

Eläinsotamerkit roomalaisten ajatusmaailman kuvaajina

Tutkin artikkelimuotoisessa väitöskirjassani Rooman armeijan käyttämien eläinsotamerkkien kulttuurisia ja symbolisia merkityksiä. Tarkastelen näiden merkkien eri funktioita ja sitä, mitä ne merkitsivät sotilaille, miten merkitys muuttui eri aikoina sekä millaiset motiivit ohjasivat eläintunnusten valintaa. Tätä kautta selvitän eläinsymbolien vaikutusta sotilaiden ajatusmaailmaan. Aiempi tutkimus on keskittynyt lähinnä merkkien taktiseen puoleen sekä uskonnolliseen asemaan, joten oma tutkimukseni tarkastelee aihetta uudesta näkökulmasta.

Eläinsymbolit ovat sotamerkeissä käytetyistä tunnuksista vanhimpia niin Roomassa kuin yleisestikin. Niiden alkuperän on esitetty olleen totemistinen, mutta näkemys on kiistelty. Yleisesti ottaen totemismia Rooman varhaisessa yhteiskunnassa on tutkittu hyvin vähän, mikä varmasti osittain johtuu aiheen vaikeudesta: ei ole suoria lähteitä, jotka aukottomasti todistaisivat ilmiön olemassaolon roomalaisessa kulttuurissa ja toisaalta koko totemismin käsite on hankala ja kiistelty. Kuitenkin tutkimukseni lähtökohtainen oletus on, että tunnuseläinten valinnalla oli taustallaan syvempi merkitys ja että valittujen eläinten ominaisuudet kuvastivat hyveitä ja ominaisuuksia, joita myös sotilailta odotettiin. Tutkimalla eläintunnusten merkitystä sotilaille on siis mahdollista selvittää laajemminkin roomalaisen ajatus- ja uskomusmaailman erityispiirteitä ja toisaalta hahmottaa myös roomalaisten sotilaiden identiteetin muodostumista. Lisäksi tutkimus valottaa roomalaisten eläinsuhdetta kartoittaessaan roomalaisten ajatuksia eri eläimistä.

Käytän lähteinäni antiikin materiaalisia ja visuaalisia lähteitä sekä kirjallisuutta ja arkeologisia löytöjä. Tutkimusmetodinani on kriittinen lähteidentutkimus, mutta koska antiikista säilyneet lähteet eivät suoraan kuvaile sotilaiden ajatuksia merkeistään, hyödynnän myös historiallisen antropologian metodeja: käytän apuna vertailevaa tutkimusta ja pohjaan tulkintani merkkien, merkitysten ja niihin liittyvien eri kontekstien huomioimiseen yhtenä kokonaisuutena. Tulkitsemalla lähteitä näitä metodeja yhdistellen on mahdollista tehdä hyvin varteenotettavia päätelmiä sotilaiden suhtautumisesta eläintunnuksiinsa.

Timo Sironen, Oulun yliopisto

Italian esiroomalaisten kansanheimojen puhevuoroja piirtokirjoitusten ja kirjallisten lähteiden kautta

Kiinnostus esiroomalaisiin piirtokirjoituksiin syntyi v. 1444, kun umbrinkieliset *Iguviumin* pronssitaulut löydettiin. Ensimmäinen tulkintayritys vuodelta 1789 oli pahasti virheellinen: luultiin etruskiksi. 1800-luvulla sabellilaisten kielten (≈ lähinnä oski ja umbrin) tulkintataito kohentui. Jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli saatavilla laaja seikkaperäinen saksankielinen oskin ja umbrin kielioppi (R. von Planta, 1892–1897), samoin italian- (O. Nazari, 1899) ja englanninkielinen (C. D. Buck, 1904) piirtokirjoitusvalikoimineen. Käännökset tosin esitettiin 1950- ja vieläpä 1970-luvulla latinaksi (sanastoineen): E. Vetter (1953) ja P. Poccetti (1979).

Tutkimustilanne parani vuosituhaten alussa J. Untermannin *Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen* (2000) ja H. Rixin *Sabellische Texte. Die Texte des Oskischen, Umbrischen und Südpikenischen* (käännöksittä, 2002) ansiosta. Hieman myöhemmin tuli puolivalmiseen pöytään M. Crawfordin johtama työryhmä (*Imagines Italicae*, 2011) käännöksin mm. saksaa ja italiaa globaalimmin ymmärretyllä äidinkielellään. On myös opiskelijoita varten tehty tuore lähdekirja: esiroomalaisia piirtokirjoituksia ja kirjallisia lähteitä englanninnoksin sekä historiallisin taustoituksin (K. McDonald, *Italy before Rome*, Routledge: 2022).

Etruskinkielisten piirtokirjoitusten sanasto ja nimistö julkaistiin v. 1978: *Thesaurus linguae Etruscae I Indice lessicale*. Messapinkielisiä piirtokirjoituksia on julkaistu corpuksina jo 1960-luvun alussa Italiassa ja Saksassa.

Aion laatia valikoiman esiroomalaisista oskin- (ml. peligni ja vestiini), umbrin-, faliskin-, sabiinin- [=eteläpikkeenin-], oinootrin-, venetin-, sikulin-, messapin- ja etruskinkielisistä piirtokirjoituksista suomennoksin ja (kulttuuri)historiallisin taustoituksin, myös kirjallisista lähteistä, samoin antiikin glosseista. Joistakin piirtokirjoituksista annetaan myös alkuperäisteksti, jotta lukija pääsee maistelemaan mm. kielten sointia. Latinankielisistä piirtokirjoituksista on jo tehty vastaavantapaisia suomennovalikoimia (A. Saastamoinen 2009 ja 2020).

Kim Sjöström, Itä-Suomen yliopisto

Julius Caesarin valloitukset osoittautui talousmaantieteelliseksi virheeksikin - vaikutuksena Atlanttisessa Euroopassa sammakkoperspektiivinen historiankirjoitus

Nimenomaan talousmaantieteestä johtuu, että Rooman imperiumi jätti syystä Gallian ja Britannian ja Germanian onnensa nojaan. Ilmasto kylmeni merkittävästi noin vuodesta 400 jaa lähtien ja yhteyksien pito Länsi-Roomaan kuuluvien alueiden välillä vaikeutui. Atlantin puoleinen valtakunnanosa ja Välimeren puoleinen menettivät merkittävästi niiden välisiä yhteyksiä. Samaan aikaan germaanikansoja jo vaelsi näille alueille. Taloudellinen toimeliaisuus vaikuttaa vähentyneen. Taloudellisesti katsoen, Rooman imperiumin eräät alueet muuttuivat sille taakoiksi ilmastonmuutoksen takia. Rooman imperiumia ei enää paljoakaan kiinnostanut panna voimavaroja Atlantin-puoleisen talousalueen hallussapitämiseen.

Laajasta näkökulmasta, Länsi-Eurooppa on verrattain pieni alue, ja oli tuolloin kehitykseen nähden syrjäinen alue. Poikkeuksena Välimeren alueen rahatalouden jatkuvuudesta olivat laajat maaseutualueet Länsi-Euroopassa, jossa rahatalouden toiminta kuihtui ja köyhtynyt väestö ajautui omavarais- ja barter-talouteen sekä näille alueille ryhtyi muodostumaan manoriaalinen ja feodaalinen yhteiskunta ja talousjärjestelmä. Länsi-Euroopassa, sinänsä rajallisella ja poikkeuksellisella alueella, luontaistaloudessa päädyttiin enemmänkin redistribuutiotaloutta muistuttavaan talousmuotoon varhaiskeskiajalla ja feodalismissa. Tämä kuitenkin on poikkeus Rooman imperiumin keskiaikaisten jatkajien joukossa, sillä sekä arabivaltapiiri että Konstantinopolin valtapiiri toimivat markkinatalousjärjestyksessä.

500-luvun puolivälissä, Rooman imperiumi on kattanut jälleen suunnilleen koko luontaisen talousalueensa eli Välimeren rannikot. Gallia ja Britannia ja Rheininmaa, Atlantin talousalueen puoleiset, jäivät hajoamistuotteina imperiumin ulkopuolelle lopullisesti. Kun ne ovat nykyisen Länsi-Euroopan ydinalueet, länsieurooppalaiset historioitsijat ovat pitäneet niiden kohtaloa tarpeettoman tärkeänä, jopa harhakuvitelmaksi saakka, ja siten liioitelleet Länsi-Rooman hajoamisen merkitystä. Rahataloudenkin sieltä hävitessä, kyseinen Länsi-Eurooppa pysyi seuraavat melkein tuhat vuotta köyhempänä ja kehittymättömämpänä alueena kuin sitä paljon laajemmat ja merkittävämmät alueet, kuten Välimeren imperiumi, jossa kaupankäynti ja markkinatalous toimivat ja kukoistivat. Atlanttisessa Euroopan laidassa ilmasto lämpeni vasta 800–900-luvuilla.

Stefan L. Smith, University of Helsinki

Beyond the Fringes of Empire: Analysing Pathways and Structural Similarities across the Near Eastern Deserts to Determine Long-Distance Contact Routes

The *Harra* desert of north-eastern Jordan is part of a basaltic plateau that exists on the fringes of the well-known “Fertile Crescent” region of Mesopotamia and the Levant. This is an arid landscape with low levels of seasonal rainfall and extremely high fluctuations between year-on-year precipitation levels. While archaeological projects over the last few decades, and in particular the last few years, have identified a dense prehistoric site distribution, the important question of human movement across this region is less well investigated. This is a particularly crucial issue in this landscape due to the extreme access difficulties of traversing the dense scatter of basalt rocks that cover almost its entire surface. Recently, however, comprehensive remote sensing and ground surveys have identified a complex network of paths across this area, some extending long distances, linking sites along roughly linear trajectories over many kilometres. Even more remarkable, evidence on satellite imagery shows that water-catchment structures of a strikingly homogenous design exist from eastern Jordan all the way to the western Iraqi desert, over 300 km away. This indicates contact routes far beyond the immediate vicinity of the “Fertile Crescent”, spanning almost the entire distance between the Jordan River and the Euphrates, requiring weeks of travel. This paper will present these findings in the context of human interactions, and associated exchanges of ideas, that doubtless benefitted the empires that flourished in and around the fertile river valleys of the Ancient Near East.

Harri Söderholm, Helsingin yliopisto

Eksegetiikkaa laboratoriossa? Käyttäytymistieteellisten ihmiskokeiden mahdollisuudet ja haasteet raamatuntutkimuksessa

Eksegetiikassa on jo pitkään korostettu alan moni- ja poikkitieteisyyttä. Vaikka raamatuntutkimuksen nykyinen teoria- ja menetelmäkaanon on mittava ja alati laajeneva, suhtaudutaan käyttäytymistieteellisiin laboratoriokokeisiin joko passiivisen välinpitämättömästi tai aktiivisen torjuvasti; tämä koskee myös sellaisia yleisesti sovellettuja teoreettisia viitekehyksiä, joissa psykologiset kokeet ovat olennainen komponentti.

Esitelmässäni käsittelem lyhyesti käyttäytymistieteellisten ihmiskokeiden haasteita ja mahdollisuuksia liittyen omaan väitöskirjatutkimukseeni. Tutkimukseni teoreettisena viitekehysenä on niin kutsuttu kulttuurievoluutioteoria, jota on viime vuosina alettu soveltaa myös eksegetiikassa. Kognitiivinen psykologia ja sosiaalipsykologia ovat kulttuurievoluutioteorian peruskiviä, ja psykologiset kokeet sen keskeisiä tutkimusmenetelmiä. Tästä huolimatta kulttuurievolutiivisessa raamatuntutkimuksessa ei toistaiseksi ole tehty lainkaan psykologisia kokeita.

Raamatuntutkimuksessa on perinteisesti katsottu, ettei tutkijoilla ole pääsyä antiikin maailmassa eläneiden ihmisten päiden sisään. Lisäksi on korostettu ihmisten erilaisuutta, kulttuurillisten tekijöiden roolia sekä historian tapahtumien ainutkertaisuutta ja monimutkaisuutta. Näitä argumentteja on käytetty myös kiistettäessä psykologisten laboratoriokeiden mahdollisuutta ja relevanssia raamatuntutkimuksessa.

Katson kaikentyypisen raamatuntutkimuksen olevan myös psykologista tutkimusta – eksegeetti voi valita ainoastaan sen, soveltaako hän käyttäytymistieteitä implisiittisesti vai eksplisiittisesti. Luonnon- ja käyttäytymistieteellisten argumenttien pohjalta voi sanoa yhtä ja toista perusteltua tuon ajan ihmisten mielen toiminnasta; kognitioltaan he eivät todennäköisesti poikenneet mitenkään ratkaisevasti tämän päivän *Homo sapiens* -yksilöistä. Jokainen historian tapahtuma on ilman muuta ainutkertainen ja syy–seuraus-suhteiltaan kompleksinen, mutta sama koskee lukemattomia muitakin tieteellisen tutkimuksen kohteita; miksi juuri eksegeetiikan tutkimuskohteet olisivat sellaisia, ettei niitä voi selittää heuristisesti?

Esitän, että psykologisten kokeiden tekeminen olisi paitsi looginen jatkumo monen jo omaksutun teoreettisen viitekehyksen soveltamisessa, myös tieteellisesti mahdollista ja hyödyllistä. Kulttuurievoluutioteorian tapauksessa kokeiden avulla voisi tutkia nykyistä täsmällisemmin esimerkiksi juuri varhaiskristillisten traditioiden välittymisen kannalta keskeisten yksilö- ja sosiaalipsykologisten mekanismien toimintaa.

Lena Tambs, University of Helsinki

Social Networks in the Archive of Zenon son of Agreophon (263-229 BCE)

Despite being the largest archive to have survived from Ancient Egypt, the c. 1845 texts assigned to the so-called Zenon archive spans a brief period of some 35 years. Containing a range of information about the people we meet and the activities they were involved in, they offer unique insights into many aspects of life in Early Ptolemaic Egypt (and the Levant). By approaching the archive from a network perspective, we can organise and model this information as social networks that subsequently can be explored and measured with formal tools to better understand social and economic life under Ptolemaios II and Ptolemaios III.

Even with aid from computational approaches like Social Network Analysis (SNA), the researcher is, however, heavily involved in the research process. As an example, this talk discusses the significance of the researcher's choice to either exclude or include unnamed people and places while collecting data from the ancient sources. After introducing my ongoing research project, I will compare social networks with and without such unnamed actors, and reflect on the ways in which this choice affects the questions one can ask, and the conclusions one can draw.

Kaius Tuori, Helsingin yliopisto
Pitääkö Suomessa tutkia antiikkia?

1800-luvulta lähtien antiikintutkimuksella oli tärkeä poliittinen tehtävä, osoittaa Suomen kuulumista läntiseen, antiikin kulttuurista lähtevään kulttuuripiiriin. Viittaukset antiikin Kreikkaan ja Roomaan eivät olleet pelkkiä kulttuurillisia referenssejä vaan myös olennaisia tahdonilmauksia siitä mihin puhuja haluaa itsensä sijoitettavan, joka suomalaisessa kansallisessa ajattelussa oli nähty erottelun tekemisenä idän suuntaan. Suomi ja suomalaiset eivät tässä olleet mitenkään erityisiä, samanlaisia itsensä mieltämistä lännen etuvartioasemaksi harjoittivat liki kaikki itään rajoittuvat Euroopan maat Kroatiasta Puolaan. Tämä antiikintutkimuksen tehtävä motivoi monia suomalaisen antiikintutkimuksen merkkihenkilöitä ja lukuisia voimannäytteitä, kuten Suomen Rooman-instituutin perustaminen.

Nyt kun tämä tehtävä ei enää ole merkityksellinen, esiin nousee kysymys siitä miksi antiikkia pitäisi Suomessa tutkia ja opettaa? Toisin kuin valtaosassa eteläisempää Eurooppaa, Suomen maaperä ei ole täynnä antiikin jäänteitä, joiden tutkimiseen tulisi kouluttaa jatkuvasti uusia arkeologipolvia. Kielemme ja kulttuurimme, jos tällaista käsitettä voi edes käyttää, ei polveudu antiikin kielistä. Oikeusjärjestelmämme roomalaisvaikutteet tulevat pääosin mutkan takaa Saksasta.

Tässä puheenvuorossa tulen pohtimaan näitä kysymyksiä, niin tieteellisen ja koulutuspoliittisen merkityksen kuin kulttuurillisen viitekehyksen kautta, pohjautuen muun muassa lukuisiin keskusteluihin yliopistollisten johtohenkilöiden kanssa.

Joonas Vanhala, Turun yliopisto
Roomalaisia herjauksia ja stereotyyppioita

”Oppius, senkin pelle, varas, pikku näpistelijä”, kirjoitti joku pompejilaisen talon seinälle noin kaksi tuhatta vuotta sitten. Tämän tyyppisiä herjauksia tunnetaan niin roomalaisaikaisista kuin vielä vanhemmistakin lähteistä. Viime vuosina tähän vihapuheen historiaan on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Tämä historiallinen ulottuvuus on keskeinen, kun pyritään ymmärtämään, minkälaisesta ajattelusta vihapuhe nousee ja mihin se eri aikoina on johtanut. Historialliset lähteet osoittavat vihapuheen olevan aikansa kulttuuriin ja asenteisiin sidottua, mikä näkyy erityisesti ennakkoluuloissa ja stereotyyppioissa, joihin herjaaminen yleensä perustuu.

Tutkin väitöskirjassani roomalaisaikaisia herjauksia, jotka muodostavat merkittävän historiallista vihapuhetta edustavan aineiston. Ensimmäisissä lähteinä käytän Marcus Valerius Martialiksen runoissa ja Pompejin seinäkirjoituksissa esiintyviä herjauksia. Martialiksen yli 1500 säilyneen runon joukossa on satoja pilkkakirjoituksia. Toistuvia stereotyyppisiä hahmoja näissä runoissa ovat esimerkiksi ahneet perinnönmetsästäjät, epäpätevät lääkärit, rumat naiset ja impotentit miehet. Pompejista puolestaan on dokumentoitu yli kymmenen tuhatta seinäkirjoitusta, joiden joukossa on satoja herjauksia. Näissä herjauksissa toistuvat esimerkiksi himokkaat naiset ja penetraatioon alistuvat miehet.

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella stereotyyppien ja kulttuurisen kontekstin merkitystä Martialiksen ja Pompejin herjausten taustalla. Mitkä herjaavat ilmaukset ja stereotyyppit näissä lähteissä korostuvat? Mistä kulttuurisesta kontekstista herjausten taustalla vaikuttaneet stereotyyppit nousivat? Mitä merkitys stereotyyppioilla oli herjauksissa? Minkälaisia eroja ja yhtäläisyyksiä Martialiksen runojen ja Pompejin seinäkirjoitusten välillä on nähtävissä herjausten ja stereotyyppien suhteen? Miten roomalaisaikaiset herjaukset ja stereotyyppit auttavat ymmärtämään vihapuheen syitä ja seurauksia yleisesti?

Tässä esitelmässä kerron väitöskirjatutkimukseni aineistosta ja esittelen muutamia alustavia päätelmiä.

Jamie Vesterinen, Helsingin yliopisto
Sodankäynnin yhteydessä raportoidut unet antiikin historiankirjoituksessa ja elämäkertakirjallisuudessa

Antiikin historioitsijat ja elämäkertakirjailijat raportoivat teoksissaan lukuisia unia. Tyypillisimmin unikertomukset liittyvät historiallisesti merkittävän henkilön syntymään tai kuolemaan, hallitsijuuteen ja vallanperimykseen, sodankäynnin konteksteihin, kulttitoimintaan tai kultin tai kaupungin perustamiseen. Sodankäynnin yhteydessä unia raportoitiin mm. sotaretkiä suunniteltaessa, ennen tärkeitä taisteluita ja piiritysten aikana. Armeijoiden mukana matkusti ennustajia, joiden tehtävänä oli tulkitsemalla unia ja enteitä ennakoida sodankäynnin kulkua. Unien uskottiin voivan ennustaa taistelun tai sodan lopputulos, ja ne saattoivat tarjota taktisia neuvoja tai uskonnollisiin riitteihin liittyviä ohjeita, joita noudattamalla voitto olisi saavutettavissa. Suotuisista unistaan kertomalla päälliköt pyrkivät toisinaan motivoimaan sotilaitaan.

Sotapäällikön taistelun edellä näkemä ennusuni esiintyy kirjallisuudessa jo Homeroksesta lähtien. Kirjallisena motiivina se linkittyy usein jumalallisen intervention teemaan: unien kautta sotapäälliköt saattoivat saada tietoa esimerkiksi siitä, kenen puolelle jumalat asettuvat taistelussa tai ketä jumalaa heidän tulee lepyttää taatakseen voiton. Kirjallisen motiivin konventionaalisten piirteiden tunnistaminen herättää kysymyksen, voiko yksittäisten unikertomusten historialliseen todenperäisyyteen luottaa. Vaikka yksittäisten uniraporttien autenttisuutta onkin mahdotonta varmentaa, vaikuttaa luultavalta, että sotapäälliköiden uniin kiinnitettiin erityistä huomiota taisteluiden edellä ja että tämän käytännön taustalla saattoi olla uskomus, että jumalat voisivat tarjota tukensa jommallekummalle osapuolelle.

Marja Vierros, University of Helsinki
Digital Grammar of Greek Documentary Papyri -projektin tuloksia

In this paper I will give a short overview of what we have accomplished during the project Digital Grammar of Greek Documentary Papyri (ERC Starting Grant agreement No 758481). Our aim has been to study Postclassical Greek from a quantifying angle using the corpus of documentary papyri. This has required development of digital tools and data, linguistic annotation and linguistic analysis as well as means to query the data.

Ville Vuolanto, Tampereen yliopisto
Miten antiikin lasten toimijuutta ja kokemuksia voidaan tutkia? Hieronymus ja 'muistot'

Toimijuuden käsite on ollut jo kauan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskiössä, ja viime aikoina myös kokemuksen käsite on noussut esiin. Vanhempien aikojen tutkimuksen kohdalla, erityisesti arkea ja lähteissä syrjemmälle jääviä ilmiöitä kuten lapsuutta tutkittaessa, on syytä tarkastella kriittisesti modernin yhteiskunnan tutkimuksesta lähteneiden käsitteiden käytön mielekkyyttä. Mihin näiden termien käytöllä pyritään: mitä oikeastaan tutkitaan, kun huomio kiinnitetään toimijuuteen ja kokemukseen. Minkälaista metodologista apua näistä käsitteistä on tutkijalle?

Analysoin esitelmässäni myöhäisantiikin oppineen teologin ja erityisesti raamatunkääntäjänä tunnetun Hieronymuksen (347(?)–420 jKr.) lyhyttä tekstiä omasta lapsuudestaan (*Apologia adversus libros Rufini* 1:30). Pohdin tämän esimerkin tarkan lähiluvun valossa niitä ongelmia ja mahdollisuuksia, joita toimijuuden ja kokemukseen keskittyvä antiikintutkimus kohtaa. Esityksen taustalla ovat sekä oma aiempi tutkimukseni aiheeseen liittyen että Tampereella Kokemuksen historian huippuyksikössä (HEX) tehty menetelmällinen työ.

Melanie Wasmuth, University of Helsinki/Gerda Henkel Stiftung
**Community Interaction and Non-Elite Agency in a Globalized World: the Case of the
Egyptian Community at Assur**

In the 7th c. BCE, the city of Assur was a major cross-regional urban centre. It was characterized by a culturally diverse society and continued political importance, e.g., as the place of coronation and burial of the Assyrian kings, despite not being Assyrian capital anymore. In contrast to many other cities, also its residential quarters received systematic attention during the c. 100 years of excavation history, resulting in a representative sample of stratigraphic and material evidence throughout the town, including a large scope of private legal documents. These provide exceptional insights into the lived realities in the early 'globalized' world of the 7th c. BCE, many of which have been hitherto obscured: by the separation of archaeology and philology in Ancient Near Eastern Studies, by the political changes in Europe and southwest Asia since 1914, and by zeitgeist-based scholarly assumptions. This is especially the case for the so-called Egyptian community of Assur, which is prominently visible in the private documents. In my paper, I present major preliminary results from my current Gerda Henkel research fellowship. I focus on the additional information gained by prioritizing the archaeological over the textual context, and thus ancient archival over artificial dossier connections. This brings, e.g., overlooked strategies of organizing family and business archives or of handling ongoing business transactions to light. Furthermore, the approach allows debunking the prevalent assumption that the Egyptian community was essentially a closed in-group in favour of a more nuanced analysis of community interaction and agency within the ancient metropolis.

Anna-Maria Wilskman, Helsingin yliopisto
Kreikkalais-roomalaiset esinekokoelmat opetuksen välineinä

Helsingin yliopistomuseolla ja Heidelbergin yliopiston antiikkikokoelmalla on käynnissä Heidelbergin yliopiston rahoittama kaksivuotinen liikkuvuusprojekti ”21st Century Museological Turn of Archaeological University Collections: A Strategic Synergy Project between the Universities of Heidelberg and Helsinki”. Yhtenä projektin tavoitteena on kehittää Suomessa sijaitsevien kreikkalais-roomalaisten kokoelmien hyödynnettävyyttä laaja-alaisesti opetuksessa sekä parantaa kokoelmien saavutettavuutta ja tunnettavuutta niin tutkijoiden, opiskelijoiden kuin laajan yleisönkin keskuudessa. Esitelmä keskittyy hankkeen esittelyyn sekä tähän mennessä esille tulleisiin ideoihin. Minkälaisia kurseja kokoelmien parissa voi järjestää? Miten esineet hyödyttävät klassillisen filologian, historian, taidehistorian ja arkeologian oppiaineita? Miten yksittäinen opiskelija voi hyötyä kokoelmasta ja työskennellä sen parissa? Antiikintutkimuksen päivät –tapahtuma kokoaa yhteen projektin kohdeyleisön ja näin ollen tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden keskustella keinoista, joilla kokoelmia voidaan hyödyntää antiikin materiaalisen kulttuurin opetuksessa Suomessa.

Sami Yli-Karjanmaa, Helsingin yliopisto

”Totuutta rakastava Platon”: Jälleensyntymisoppia aleksandrialaisessa teologiassa

Platonin ajattelun vaikutus varhaiseen juutalaiseen ja kristilliseen teologiaan on tunnettua. Vaikutuksen koko laajuutta ei kuitenkaan ole tunnustettu. Erityisesti kristinuskon osalta näyttää selvältä, että sitä ei ole haluttu tunnustaa, sillä se ulottuu alueille, joilla joudutaan ristiriitaan kristillisen dogman kanssa sellaisena miksi se myöhemmin kehittyi. On toki nähty ongelmallisia platonistisia piirteitä sellaisten teologioiden ajattelussa, joihin on katsottu turvallisiksi mielin voitavan iskeä toiseuttavia leimoja kuten ”gnostilainen” ja ”harhaoppinen” (esimerkiksi Basilides ja Valentinus). Clemens Aleksandrialainen (k. n. 215) ei kuitenkaan ole tällainen ajattelija. Tämä on paradoksaalista, sillä häntä voidaan tunnetuista antiikin ajattelijoista pitää kaikkein voimallisimmin itsensä ”gnostilaiseksi” mieltäneenä. Tämä esitelmä käsittelee pythagoralais-platonistisen jälleensyntymisopin (metempsychôsis) asemaa aleksandrialaisessa teologiassa etupäässä Clemensillä mutta myös jo häntä ennen juutalaisella, filosofisesti orientoituneella raamatunselittäjällä, Filonilla. Opin mukaan sielut syntyvät maan päälle monta kertaa. Varhaisimmassa muodossaan oppiin sisältyi myös mahdollisuus, että ihmissielu syntyy eläimenä, mutta tämän Filon ja Clemens torjuivat.